

”Meidän pyhäinjäännöksemme on vapaus!” – Viron kirjastot tuntevat historiansa, mutta siirtyvät nopeasti verkko-aikaan

Juha Hakala

Virossa järjestetään erilaisia kirjastoalan tapaamisia vuosittain, mutta kongressi vain viiden vuoden välein. Vuoden 2008 kongressi pidettiin Tallinnassa. Tilaisuus antoi mahdollisuuden tutustua nopeasti kehittyvään virolaiseen kirjasto-maailmaan.

Virossa järjestetään erilaisia kirjastoalan tapaamisia vuosittain, mutta kongressi vain viiden vuoden välein. Vuoden 2008 kongressi pidettiin Tallinnassa. Tilaisuus antoi mahdollisuuden tutustua nopeasti kehittyvään virolaiseen kirjasto-maailmaan.

Kansalliskirjaston upeassa luentosalissa pidettyyn kokoukseen osallistui noin 200 alan ammattilaista. Yleensä osallistujia on ollut lähes puolet enemmän. Kadon syyksi epäiltiin myöhäistä tiedotusta ja kokousajankohtaa. Viron venäläisiä oli vain kourallinen, vaikka ammattikunnasta heitä on kohtuullinen osuus.

Ulkomaita edustivat kutsuvieraina Kai Ekholm ja allekirjoittanut Suomesta sekä Frans Huysmans Hollannista. Virolaiset esiintyjät puhuivat äidinkiellään. Tapahtuman seuraaminen olisi ollut vaikeaa ilman Mihkel Reialin ja Kristina Pain ystävällistä käännösapua, jonka lisäksi he ovat tarkastaneet käsillä olevan artikkelin tiedot.

Vaikka viro ei olisi tuttu kieli, keskustelu virolaisten kollegoiden kanssa sujuu helposti joko suomeksi tai englanniksi. Suomea osaavat lähinnä ne, jotka neuvosto-aikaan luottivat Yleisradioon tiedonhankinnan kanavana. Näin toimi moni. Eräs virolainen kollega ehdottikin, että YLE:lle pitäisi pystyttää Tallinnaan patsas kiitokseksi virolaisten pitämisestä ajan tasalla.

Suomalaisiin verrattuna virolaiset luottavat enemmän puheen voimaan. Varsin harvat puhujat täydensivät esitystään Powerpointeilla, ei-

kä kaikilla ollut puhettaan edes paperilla. Puolen tunnin esitys vedettiin komeasti muutaman rivin muistiinpanoista. Yhtäläisyyksiäkin pohjoiseen naapurikansaansa on: isoissa kokouksissa ei juuri uskalleta esittää kysymyksiä, ja luennoijasta vetydytään niin kauas kuin mahdollista.

Keskustelunaiheet olivat varsin samankaltaisia kuin Suomessa: alan ammatti-identiteetti ja koulutus, tulevaisuuden haasteet ja niihin vastaaminen sekä esim. tietotekniikan rooli. Vapaata tiedonsaantia ei kuitenkaan pidetä samalla tavalla itsestään selvyytenä kuin Suomessa. Yksi puhujista – Hardo Aasmäe, Viron tietosanakirjan päätoimittaja, pohti tiedon roolia mielenkiintoisella tavalla.

Verkkotiedon merkitys kasvaa

Maassa on nyt kaksi sukupolvea, jotka ovat neuvosto-aikana kasvaneet siihen ajatukseen, ettei sanomalehtiin voi luottaa. Mutta 20–30-luvulla sanomalehdillä oli suuri merkitys tiedonlähteenä, ja samaan voidaan ehkä palata nyt, joskin laatu-lehdet ja keltainen lehdistö ovat Virossa vaikeasti erotettavissa. Näyttää kuitenkin siltä, että Virossa Internetistä tulee merkittävä sanomalehtityypin, nopeasti vanhenevan tiedon saantiväylä.

Kirjat nähdään luotettavimpana tiedon lähteenä. Lähdekritiikkiä tarvitaan niidenkin kanssa, sillä politiikasta ja tieteestä Aasmäellä oli selkeä näkemys. Tiedemies kertoo, mitä tietää, ja poliitikko tietää, mitä kertoo, oli pa väline mikä tahansa.

Kuvaaja Päivikki Karhula.

Virossa uusi ja vanha on nopeasti sulautunut yhteen. Kuva Tallinnan Toompeanmäeltä.

Arvostuksesta huolimatta kirjojen myynti on vähentynyt, koska niitä ostetaan koteihin vähemmän kuin ennen. Kirjastot tulevat selviämään vaikka kaikki julkaistaisiin elektronisessa muodossa, koska kirjastoilla on sosiaalinen rooli: ne yhdistävät lukijoita. Jatkossa kirjastot voivat yhdistyä muiden kulttuurilaitosten kuten taidemuuseoiden kanssa.

Perinteiseen julkaisutoimintaan vaikuttaa voimakkaasti se, että hallituksen tavoitteena on saada Internet-yhteys ja henkilökortti kaikille. Jo edellisissä vaaleissa oli mahdollista äänestää verkossa, ja muitakin henkilökorttiin perustuvia palveluita on rakennettu.

Henkilökorttihanke on Virossa onnistunut huomattavasti paremmin kuin Suomessa. Tämä näkyy kirjastoissakin: Tarton yliopiston kirjastossa henkilökorttia voi käyttää lainaaja- ja ko-

piokorttina. Jatkossa henkilökorttiin perustuvia palveluja rakennetaan yhä lisää, ja kansalliskirjaston tavoitteena on, että tämä infrastruktuuri tulee mahdollistamaan elektronisten julkaisujen tehokkaan käytön, olivatpa ne maksullisia tai maksuttomia.

Joka toinen virolainen on kirjaston käyttäjä

Virossa on noin 1 360 000 asukasta, joista arviolta 400 000 on venäjänkielisiä. Maassa on 1 066 kirjastoa ja noin 2 800 kirjastonhoitajaa. Jokaisessa kunnassa ja koulussa pitää olla kirjasto, mutta noin 100 koulua ei ole täyttänyt tätä velvoitetta.

Jokainen virolainen voi silti helposti käyttää kirjastoa. Niinpä yli puolet kansasta käy kirjastossa. Vuonna 2007 oli enemmän kuin 10 mil-

joonaa kirjastokäyntiä ja arviolta 11 miljoonaa lainaa.

Tilastoitujen lainojen määrä on vähentynyt jo muutamien vuosien ajan, vaikka kokoelmat ovat kasvaneet. Yksi syy tähän on avokokoelmien yleistyminen (aineiston voi nyt lukea paikan päällä), toinen e-aineistojen hankinta. Kirjastot luottavat siihen, että ne kykenevät huolehtimaan tehokkaasti myös e-aineistoista.

Musiikin lainaaminen tuli helpoksi vasta vuoden 2008 alussa tekijänoikeuslain muutoksen myötä. Musiikkia toki lainattiin aikaisemminkin, mutta asiaa ei ollut määritelty selvästi laisaa. Nyt on: musiikkiäänitteen saa lainata kotiin neljä kuukautta ilmestymisen jälkeen. Videoiden lainaaminen ei onnistu vielääkään. Viron tekijänoikeuslaki on lainausoikeuksien osalta siis yhä selvästi tiukempi kuin Suomen vastaava lainsäädäntö.

Venäjänkielisten asiakkaiden tarpeet on otettu hyvin huomioon, koska kirjastoissa on perinteisesti ollut laajat venäjänkieliset kokoelmat. Virossa oli ennen toista maailmansotaa kolme vahvaa paikallista kieltä: viro, saksa ja venäjä.

Koulutuksen ja työn väliset ristiriidat haasteena

Ammatillisia vaativuustasoja on virallisesti määritelty vuonna 2007 uusituissa kirjallisissa ohjeissa viisi, jossa ylimmällä vaaditaan tutkimus- ja kehitystoiminnan osaamista, neljännellä tasolla hallinnollista pätevyyttä ja kolmannella sisällön erityisasiantuntemusta. Lisäksi joka tasolla on tietyt koulutus- ja työkokemusvaatimukset.

Ylimmän tason kirjastonhoitajia on kansallisen arviointilautakunnan päätöksen mukaan tällä erää virallisesti 21, neljännen tason jo yli 200. Arviointiprosessi on tarkka ja varsin muodollinen, mutta jos ei ole tyytyväinen tulokseen, siitä voi valittaa. Organisaatioiden sisäisiä vaativuuden arviointiprosesseja ei ole.

Johtajakandidaatteja on vaikea löytää, koska vastuut ovat erittäin raskaat ja palkkaus työn vaatuuuteen verrattuna keho.

Ammatillista koulutusta on tarjolla kahdessa paikassa, Tallinnan yliopistossa ja Viljandissa, joka on Tarton yliopiston alainen koulutuspaikka. Opiskelua voi jatkaa tohtoritasolle asti. Sen lisäksi on maisteri- ja kandidaattitasot. Alimmalle pätevyystasolle ylittää myös työskentelemällä kirjastossa.

Opiskelun aikana ei saa kuvaa siitä, mitä työ oikeasti on. Joidenkin mielestä tämä on tarkoituksellista. Alan ammatillinen tylsyys peitetään tietoasiantuntijuuden salakaapuun. Toki totuus paljastuu opiskelijoille viimeistään harjoitteluvaiheessa.

IT-vetoinen yliopistokoulutus antaa valmiudet työskennellä myös muualla kuin kirjastoissa. Aivovuotoa muun muassa yrityksiin tietohallinnon tehtäviin on paljon. Niinpä vain noin puolella kirjastonhoitajista on alan koulutus.

Muun muassa tämän vuoksi täydennyskoulutusta tarjotaan aktiivisesti. Pelkästään Kansalliskirjaston tarjoamaan viiden viikon koulutukseen osallistui vuonna 2007 57 henkilöä. Erityisesti atk-asioissa täydennyskoulutukselle nähdään olevan paljon tarvetta koska muutokset ovat olleet perusteellisia ja nopeita.

Perinteisesti virolaisissa kirjastoissa on ollut Suomeen verrattuna runsaasti henkilökuntaa. Esimerkiksi Viron kansalliskirjastossa oli 90-luvun alussa noin 600 työntekijää, joista tätä kirjoitettaessa on jäljellä vähän päälle 400, eli edelleen selvästi enemmän kuin suomalaisessa veljeskirjastossa. Tarton yliopiston kirjastossa, joka on Viron vanhin tieteellinen kirjasto, on 180 työntekijää.

Heistä huomattava osa jää eläkkeelle seuraavien viiden vuoden aikana, kuten heidän kollegoistaan muissa kirjastoissa. Eläköitymisten yhteydessä henkilöstöleikkauksia tullaan jatkamaan. Tästä huolimatta pätevien työntekijöiden löytämisen pelätään olevan tulevaisuudessa vaikeaa.

Yhteisluettelo yhdistää kirjastoja

Yksi leikkausten mahdollistaja on se, että tietotekniikan käyttö on edennyt sitten itsenäisty-

misen nopeasti. Näkyvin saavutus on Millennium-järjestelmän hankinta ELNET-konsortiolle ja Millenniumilla rakennettu ESTER-tietokanta, joka on samalla sekä näyttöluettelo että kansallinen yhteisluettelo. Siinä on mukana sekä yleisiä että tieteellisiä kirjastoja sekä muutamia museoiden kirjastoja. Tietokanta on maksutta kaikkien käytettävissä, ja siitä voi myös kopioluetteloita.

ESTER on jaettu kahteen osaan, joista toinen on Tartossa (<http://ester.utlib.ee/search/>), toinen Tallinnassa (<http://ester.nlib.ee/search>). Edellisessä on mukana viisi kirjastoa Tarton seudulta, jälkimmäisessä kahdeksan pääkaupunkiseudun kirjastoa.

Alun perin tietokannan jakoon päädyttiin Tarton ja Tallinnan välisten huonojen tietoliikenneyhteyksien vuoksi, mutta siihen on ollut muitakin syitä, kuten sisällönkuvailukäytänteiden erot. Nytemmin nämä erot on eliminoitu, mutta tietokantojen yhdistämispäätöstä ei ole tehty, vaikka toimenpiteen edut asiakaspalvelun ja toiminnan tehokkuuden ja taloudellisuuden kannalta ovat kiistattomat.

Kynnyskysymys on tietokantojen yhdistämisen hinta. Se lienee varsin korkea, koska koko operaatio on teetettävä järjestelmätoimittajalla. ESTER-konsortiolle on vuosittain käytettävissä vain noin 300 000 euroa, mikä rajoittaa toimintamahdollisuuksia.

Suomeen verrattuna positiivista on se, että tietokantoja on kaikkiaan vain kaksi – erillisiä näyttöluetteloita ei ole. ESTER-yhteistyö yhdistää myös kirjastoja yli kaikkien sektorirajojen. Toisin ESTERin lisäksi on kaksi muutakin verkkoa: kulttuuriministeriön URRAM ja RIKS joissa on mukana lähes 700 kirjastoa. Nämä konsortiot käyttävät virolaisia järjestelmiä.

Metalib-portaali ja julkaisuarkistoja käytössä

Kirjastojärjestelmän jälkeen seuraava suuri hankinta on MetaLib-portaali, joka ainakin aluksi on ostettu vain Tallinnan teknilliselle yliopistolle ja Kansalliskirjastolle. Laajennus on mahdollinen, vaikka sellaisesta ei olekaan vielä sovittu. Julkaisuarkistoja on käytössä vain kaksi: Tarton yliopistolla DSpace (<http://dspace.utlib.ee/dspace>) väitöskirjoille ja yliopiston digitoimille aineistoille, ja lisäksi Kansalliskirjastolla oma DIGAR-soveltuksensa, johon on rakennettu pitkäaikaissäilytysjärjestelmän ominaisuuksia.

Kansallisbibliografia on Tallinnan ESTER-tietokannan osa. Sitä voidaan hakea myös erikseen. Bibliografian takautuva konvertointi on saatu lähes päätökseen, siellä ovat miltei kaikki monografiat ja kausijulkaisut, mutta myös kartat, musiikki (mukaan lukien nuotit, vaan ei osakohteita) ja esimerkiksi videot. Vaikka atk-tallennus pääsi kunnolla käyntiin vasta 90-luvulla, noin 15 vuodessa Viro on ponnistanut selvästi Suomen ohi, mitä atk-pohjaisen kansallisbibliografian kattavuuteen tulee.

Digitaalisen arkistoinnin hanke – DIGARin laajentaminen pitkäaikaissäilytykseen - on käynnistetty, mutta selkeää toteutussuunnitelmaa ei vielä ole. Viron kansalliskirjasto toivoo voivansa tehdä pitkäaikaissäilytyksessä yhteistyötä Suomen kansalliskirjaston kanssa. Tässä on jo edetty konkretiaan. Tallinnasta oli 11.6.2008 neljä henkeä Helsingissä kuuntelemassa Uuden Seelannin kansalliskirjaston National Digital Heritage Archive – projektin kuvausta.

Tietoa kirjoittajasta:

*Juha Hakala, kehittämisjohtaja
Kansalliskirjasto
email. juha.hakala@helsinki.fi*